

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
Facultatea de Filosofie și Științe Social-Politice

Teză de abilitare

Habilitation Thesis

**Participarea *quantum potest* și *analogia entis*.
Concepte și interpretări în filosofia patristică și scolastică**

*

**The *quantum potest* Participation and *analogia entis*.
Concepts and Interpretations of Patristic and Scholastic Philosophy**

*

Rezumat / Abstract

Florin Marius Crîșmăreanu

Cercetător științific III

Doctor în filosofie

Iași, 2017

Rezumat

În teza de abilitare pe care o propun, cu titlul *Participarea quantum potest și analogia entis. Concepte și interpretări în filosofia patristică și scolastică*, descriu în mod succint, pe de o parte, cele mai importante rezultate ale cercetării desfășurate după susținerea doctoratului și, pe de altă parte, viitoarele proiecte de dezvoltare ale carierei universitare. Sprijinindu-mă pe rezultatele obținute și pe proiectele asumate îmi doresc să obțin atestatul de abilitare în domeniul filosofie, mai exact în istoria filosofiei patristice și scolastice.

În prima secțiune a tezei, prezint cele mai relevante direcții de cercetare pe care le-am urmat după susținerea tezei de doctorat în cotutelă internațională (Univ. „Al. I. Cuza” din Iași și Univ. François Rabelais, Tours), în 2009, și care s-au axat cu precădere asupra câtorva concepte, teme și interpretări întâlnite în filosofia evului de mijloc. Așa cum reiese din publicațiile mele postdoctorale, cercetarea mea a vizat în principal două perioade ale istoriei filosofiei: epoca patristică și cea a scolasticii de limbă latină. În mod evident, această distincție strict metodologică presupune o analiză comparată a conceptelor și interpretărilor întâlnite în cele două epocii, a identităților, a similitudinilor, dar și a punctelor în care cele două tradiții se separă.

Ce se pierde și ce se câștigă în metafizică prin momentul instaurat de iezuitul Francisco Suarez ? Cum a apărut problematica analogia entis ? Și, ca un corolar la întrebarea anterioară, care au fost cauzele care au dus la dispariția ei, în zorii modernității ? Pe lângă alternativa oferită de univocitatea ființei (Duns Scotus) au mai existat în Evul Mediu occidental și alte variante ale analogiei ? Toate aceste întrebări, care trimit la rândul lor la alte și alte interogări, constituie fundalul activității mele de cercetare din ultimii ani și m-au determinat să investighez rădăcinile acestei teme definitorii pentru Evul Mediu latin, dar, într-o bună măsură, și pentru Răsăritul creștin.

Spre exemplu, în volumul *Théologie et métaphysique chez Francisco Suarez* (2011) am încercat să evidențiez faptul că „momentul F. Suarez” reprezintă apogeul instaurării în metafizica scolastică a unei *doctrine formale a analogiei*, forțată în dialogul la distanță cu tomistul Cajetanus. Am argumentat că, spre deosebire de analogia scolastică, analogia originar-teologică, așa cum este ea înțeleasă și redată de Părinții Bisericii, nu poate fi formalizată, deoarece are un sens ierarhic (*quantum potest*) și mai ales soteriologic. O variantă prescurtată și ușor modificată a volumului amintit a fost publicată cu titlul: *Metafizică și teologie la Francisco Suarez* (2012).

În același registru tematic, în volumul *Analogie și hristologie. Studii dionisiene și maximiene* (2015) am analizat doctrina *analogia entis*, care, în textele gânditorilor ce aparțin scolasticii latine, are rolul de a ne ajuta să vorbim cu sens despre ceea ce este „dincolo”, despre ceea ce este transcendent. Această contribuție reprezintă o secvență intermediară ce urmează un plan gândit inițial sub forma unei trilogii. După ce am analizat procedeul analogic întâlnit în textele lui Toma din Aquino și F. Suarez (*Théologie et métaphysique chez Francisco Suarez*), am restrâns cercul cercetărilor la perioada patristică, rezultând astfel volumul *Analogie și hristologie...*, în care mi-am propus să cercetez doctrina analogiei înțeleasă drept participare *quantum potest*. Analogia înțeleasă astfel are o profundă conotație ontologică - deosebindu-se de dimensiunea gnoseologică dominantă în scolastică - ce trimite în cele din urmă la învățătura hristologică stabilită la Calcedon (451); al treilea moment, înseamnă și realizarea planului propus inițial, adică în viitorul mai mult sau mai puțin îndepărtat ar trebui să public un volum dedicat problematicii analogiei, înțeleasă drept participare *quantum potest*, în scrierile maximiene (acest proiect este în desfășurare și va fi în curând publicat cu titlul *Analogie și anagogie în scrierile Sfântului Maxim Mărturisorul. Încercare asupra unei „hermeneutici euharistice”*). Acest plan urmează, într-o oarecare măsură, „principiul” roților concentrice invocat și de Maxim în *Mystagogia*, „o roată în roată”, după viziunea profetului Iezechiel care ne spune că roțile „erau vârâte una în alta” (*Iez. 1, 16*).

Studiile reunite în volumul *Maxim Mărturisorul: studii și traduceri* (2016) pregătesc apariția volumului anunțat și încercă să surprindă, pe de o parte, calitatea de hermeneut a lui Maxim, cu referire directă la scrierile lui Grigorie de Nazianz și Dionisie Areopagitul, iar, pe de altă parte, cercetarea mea a urmărit influența exercitată de opera maximiană asupra unor gânditori occidentali, mai ales prin mijlocirea traducerilor realizate de către Eriugena și Anastasie Bibliotecarul.

La aceste lucrări menționate, adică cinci volume de autor, care reprezintă nucleul dur al cercetărilor mele de până în prezent, se adaugă o serie de traduceri din limba latină, însoțite de ample aparate critice (Maxim Mărturisorul, Fredegisus, Guillaume de Saint-Thierry); de asemenea, am îngrijit științific un volum, cu studiu introductiv și note (Grigorie cel Mare, *Dialoguri*), am coordonat și editat un număr special al revistei *Hermeneia (Translation and Interpretation)*, publicație indexată în *Web of Science*. La toate acestea, se adaugă 26 de studii publicate în BDI (dintre care 7 indexate în *Web of Science [ISI]*), 11 capitole în volume

colective, 39 de articole publicate în reviste de specialitate și de cultură; 47 de recenzii și note critice în reviste de specialitate și BDI; 31 de conferințe internaționale și naționale. Toate aceste contribuții le consider relevante pentru domeniul filosofiei patristice și scolastice și apreciez că obținerea calității de coordonator al tezelor de doctorat în acest domeniu ar consolida Școala doctorală a instituției în care îmi desfășor activitatea.

În a doua secțiune a tezei mă refer la proiectele pe care intenționez să le abordez de acum înainte. Tot aici am formulat câteva argumente pe care se sprijină dorința mea de a coordona teze de doctorat. Apreciez că temele de cercetare asupra cărora m-am aplecat până în prezent pot reprezenta un câștig pentru instituția în cadrul căreia îmi desfășor activitatea. Chiar dacă sunt îndepărtate cronologic, aceste teme și problematici patristice și scolastice sunt de maximă actualitate, aspect important în atragerea de doctoranzi nu doar dintre absolvenții facultății noastre, ci și dintre cei care au absolvit alte facultăți sau specializări, precum filologie, teologie, istorie ș.a.

În domeniul filosofiei, unde doresc să coordonez teze de doctorat, sunt frecvente lucrările ce au un preponderent caracter exegetic, dar este la fel de întâlnită și istoria unor concepte sau probleme. Personal, în cercetările mele, am utilizat aceste metode și voi îndemna și doctoranzii să le folosească, deoarece concluziile la care se ajunge au un important element de originalitate.

Abstract

In the Habilitation thesis *The quantum potest Participation and analogia entis. Concepts and Interpretations of Patristic and Scholastic Philosophy* that I propose, I describe in a concise way, on the one hand, the main results of my post-doctoral research, and, on the other hand, the future development projects of my university career. On the basis of this results and projects I wish to attain the habilitation certificate in Philosophy, more exactly, in the History of Patristic and Scholastic Philosophy.

In the first section of the thesis I present the most relevant research directions that I have followed after defending my international joint supervision PhD thesis („Al. I. Cuza” University of Iași and Université François Rabelais, Tours) in 2009, and that are focused mainly on certain concepts, topics and interpretations present in the Philosophy of the Middle Ages. As it is visible from my post-doctoral publications, my research is mainly focused on two time periods related to the History of Philosophy: patristics and early scholastics of Latin language. In an evident manner, this strictly methodological distinction supposes a compared analysis of the concepts and of the interpretations found in the two time periods, an analysis of identities, similarities, but also of the points in which the two traditions diverge.

What is lost and what is won in metaphysics through the moment established by the Jesuit Francisco Suarez? How did the issue of analogia entis appeared? And, as a corollary to the aforementioned question, what were the reasons that led to its disappearing, in the dawn of modernity? In addition to the alternative offered by the univocity of being (Duns Scotus) do any other versions of analogy exist in the Western Middle Ages? All these questions that send to more and more different queries represent the background of my research activity from the past years and have determined me to investigate the roots of this defining subject not only for the Latin speaking middle Ages, but also for the Christian East.

For example, in the volume *Théologie et métaphysique chez Francisco Suarez* (2011) I have tried to highlight the fact that the “F. Suarez moment” represents the instauration peak of a *formal doctrine of analogy* in the scholastic metaphysics that was forged in the distance dialogue between Suarez and the Thomist Cajetanus. I have argued that in contrast to the scholastic analogy, the originary-theologic analogy as it has been understood and expressed by the Fathers of the Church cannot be formalized, because it has a hierarchical sense (*quantum potest*) and

furthermore, a soteriological one. A shortened and slightly modified version of the aforementioned volume has been published with the title: *Metafizică și teologie la Francisco Suarez / Metaphysics and Theology in Francisco Suarez* (2012).

In the same thematic area in the volume *Analogie și hristologie. Studii dionisiene și maximiene / Analogy and Christology. Dionysian and Maximian Studies* (2015) I have analysed the *analogia entis* doctrine, which in texts of Latin scholastics thinkers has the role in helping us speak with sense about the things that are to be found “in the world beyond”, about what is to be understood as transcendent. This contribution represents an intermediary sequence that follows a plan initially thought as a trilogy. After I have analysed the analogical procedure found in the texts of Thomas Aquinas and of F. Suarez (*Théologie et métaphysique chez Francisco Suarez*) I have narrowed the circle of research to the patristics period, thus resulting in the volume *Analogy and Christology...*, in which I proposed to inquire into the doctrine of analogy understood as *quantum potest* participation. The analogy understood in this sense has a profound ontological connotation – differing from the gnoseological dimension dominant in scholastics – that renders eventually to the Christological teaching established at Chalcedon (451); the third moment, indicates the accomplishment of the initially proposed plan, that is to publish, in the more or less distant future, a volume dedicated to the issue of analogy understood as *quantum potest* participation in the Maximian writings (this project is underway and it will be soon published with the title *Analogie și anagogie în scrierile Sfântului Maxim Mărturisitorul. Încercare asupra unei “hermeneutici euharistice” / Analogy and Anagogy in the Writings of Saint Maximus the Confessor. An Essay on “Eucharistic Hermeneutics”*). This plan follows in a certain way the “principle” of concentric wheels invoked by Maximus also in *Mystagogia*, “a wheel in a wheel” named after the vision of the Prophet Ezekiel that tells us the wheels “were thrust into one another” (*Ezek. 1, 16*).

The studies collected into the volume *Maxim Mărturisitorul: studii și traduceri / Maximus the Confessor: Studies and Translations* (2016) prepare the publishing of the aforementioned volume and try to overtake, on the one hand, the hermeneutist role of Maximus with direct reference to the writings of Gregory of Nazianzus and Dionysius the Areopagite, and, on the other hand, my research has followed the influence exerted by the Maximian work on some Western thinkers, mostly by means of translations made by Eriugena and Anastasius the Librarian.

To these aforementioned works, that is, five volumes written as single author that represent the core of my research so far, is to be added a series of translations from Latin into Romanian accompanied by ample critical apparatus (Maximus the Confessor, Fredegisus, William of Saint-Thierry); also I have scientifically conducted a volume with foreword and notes (Gregory the Great, *Dialogues*), I have coordinated and edited a special issue of the *Hermeneia Journal (Translation and Interpretation)* indexed in *Web of Science*. To all these are to be added 26 studies published in IDB indexed journals (7 of which are indexed in *Web of Science* [ISI]), 11 chapters in collective volumes, 39 articles published in scientific and cultural journals; 47 reviews and critical notes in scientific journals and IDB indexed journals; 31 international and national conferences. I consider that all these contributions are relevant for the area of Patristic and Scholastic Philosophy and I appreciate that the attaining of the Habilitation certificate in order to conduct PhD theses in this field would strengthen the Doctoral School of the institution where I work.

In the second section of the thesis I refer to the projects that I intend to approach from this time forward. Here I have also defined some arguments to sustain my wish of conducting PhD theses. I appreciate that the research topics that I have approached until now may represent a major win for the Institution where I work. Even if these patristic and scholastic issues are chronologically distant, they are of extreme topicality, and that is an important aspect in attracting PhD students and candidates not only from the graduates of our faculty, but also from those who have graduated different faculties or specializations like philology, theology, history and many others.

In the area of philosophy in which I desire to conduct PhD theses one may observe that papers with a predominant exegetical character are very frequent, but one may also find the approach referring to the history of certain concepts or issues. Personally, during my research, I have applied these methods and I will advise my PhD students and candidates to apply them as well, because the conclusions that are reached comprise an important element of originality.